

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۲/۰۹

تاریخ تصویب: ۹۷/۰۴/۲۵

صفحات: ۲۴۶-۲۱۹

مسئولیت بین‌المللی دولت ایالات متحده آمریکا از اعمال تحریم‌های یک جانبه بر علیه جمهوری

اسلامی ایران

جعفرحیدرقلی زاده*

دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، واحد اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

صمد قائم پناه

استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، ایران.

چکیده

مسئولیت بین‌المللی یکی از اساسی‌ترین نهادهای حقوقی بین‌المللی است که موجد حق و تکلیف برای اعضای جامعه بین‌المللی بوده و جزء قواعد اولیه نظام بین‌المللی محسوب می‌شود. در مسئولیت بین‌المللی عمده توجهات به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها معطوف است که زمینه ساز استقرار حاکمیت قانون در جامعه بین‌المللی می‌باشد. از این رو، قائل شدن به مسئولیت بین‌المللی برای دولت‌ها باعث نظامندی حقوق بین‌الملل بوده و دولت‌ها در جامعه بین‌المللی دارای حاکمیت و صلاحیت می‌باشند و از آنجا که آنها در جامعه بین‌المللی زندگی می‌کنند، بایدحقوق یکدیگر را رعایت نموده و اگر دولتی در اثر رفتار متخلفانه خود موجب نقض تعهد بین‌المللی و ورود خسارت به دیگر تابعان فعال حقوق بین‌الملل گردد، بتوان مسئله مسئولیت بین‌المللی آن دولت را مطرح نمود. هدف از این پژوهش بررسی تحریم‌های یک جانبه ایالات متحده آمریکا بر علیه جمهوری اسلامی ایران و متعاقباً مسئولیت بین‌المللی قائل شدن به آن دولت می‌باشد که استدلال ما این خواهد بود، که این تحریم‌ها خارج از قطعنامه‌های شورای امنیت و مقررات منشور سازمان ملل متحد وضع شده و همچنین ناقض معاهدات بین‌المللی و دوجانبه بویژه عهدنامه مودت ۱۹۵۵ و برنامه جامع اقدام مشترک «برجام» ۲۰۱۵ می‌باشد. بنابراین می‌تواند موجبات مسئولیت بین‌المللی آن کشور را فراهم آورد. پژوهش حاضر مبتنی بر مطالعه اسنادی و تحلیل محتوا می‌باشد.

واژگان کلیدی: تحریم، ایالات متحده آمریکا، جمهوری اسلامی ایران، مسئولیت بین‌المللی، حقوق

بین‌الملل.

---

* نویسنده مسئول، ایمیل: law2013j.h@gmail.com

مقدمه

مسئولیت بین المللی دولت، یک اصل بنیادین حقوق بین الملل است که ناشی از ماهیت نظام حقوق بین الملل و اندیشه تساوی حاکمیت دولت هاست. این موضوع بیانگر آن است که رفتار خلاف دولت، مسئولیت آن را در پی خواهد داشت و باید خسارت وارده را جبران نماید. بنابراین همیشه میان عمل، خسارت و تعهد به جبران آن رابطه ای وجود دارد؛ به طوری که اهمیت و جایگاه مسئولیت در جامعه بین المللی به مراتب بیش تر از جامعه داخلی است. چرا که جامعه بین المللی محیطی است که کشورها بر اساس حاکمیتشان آزادانه تصمیم می گیرند و این امر به طریق اولی به آزادی برابر با سایر کشورها برخورد پیدا می کند. بنابراین کشورهای که اعمال خلاف مقررات حقوق بین الملل را انجام می دهند، ملزم به جبران خسارت می باشند. دولت ایالات متحده آمریکا نیز با اعمال تحریم های اقتصادی یک جانبه مغایر با مقررات حقوق بین الملل، قطعنامه های سازمان ملل متحد و اسناد حقوق بین المللی نرم و توافقات دوجانبه از این امر مبرا نبوده است. حال سوالی که در این پژوهش مطرح می شود، این است که آیا تحریم های یک جانبه ایالات متحده آمریکا بر علیه نظام جمهوری اسلامی ایران موجبات مسئولیت بین المللی آن دولت را می شود، یا نه؟ که به نظر می رسد تحریم های اقتصادی ایالات متحده آمریکا به طور یک جانبه و خارج از مقررات حقوق بین المللی، قطعنامه ها، منشور سازمان ملل متحد و توافقات دوجانبه وضع شده، که مشروعیت قانونی ندارد. در این پژوهش ابتدا برآنیم که مفهوم مسئولیت بین المللی دولت ها و چارچوب شکلی گیری آن را بررسی کنیم، سپس تحریم های اقتصادی را در دو بخش تحریم های مطابق و مغایر با حقوق بین الملل بررسی کرده و در بخش بعدی انطباق آن را با مقررات حقوق بین المللی، توافقات بین المللی و دوجانبه، مسئولیت بین المللی قایل شدن و قابل جبران بودن خسارت وارده توسط دولت ایالات متحده آمریکا را بررسی می کنیم.

۱- مفهوم مسئولیت بین المللی دولت در حقوق بین الملل:

از آنجا که دولت ها دارای حاکمیت و صلاحیت می باشند، لذا می توانند آزادانه امور خود را اداره نمایند و از آنجا که آن ها در جامعه بین المللی زندگی می کنند باید حقوق یکدیگر رعایت را بنمایند و اگر دولتی در اثر رفتار خود سبب ورود خسارت به دیگر تابعان فعال حقوق بین الملل گردد، این تابعان با مطرح نمودن آن رفتار می توانند، مسئله مسئولیت دولت وارد کننده خسارت

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

را پیش بکشند. (بیگ زاده، ۱۳۸۵: ۲۶۴) پس مسئولیت بین‌المللی یک اصل بنیادین حقوق بین‌الملل و بیانگر رفتار خلاف دولت‌ها می‌باشد (راعی، ۱۳۹۳: ۱۷) و به عنوان مهمترین و اساسی‌ترین نهادهای حقوقی بین‌المللی زمانی رخ می‌دهد که یک تعهد بین‌المللی از سوی یکی از تابعان فعال حقوق بین‌الملل نادیده انگاشته و نقض یک تعهد بین‌المللی شود؛ یعنی هر فعل متخلفانه بین‌المللی دولت موجب مسئولیت بین‌المللی آن دولت می‌شود (ابراهیم گل، ۱۳۸۹: ۳) که در آن صورت موضوع مسئولیت بین‌المللی آن‌ها یعنی؛ وارد کننده خسارت پیش می‌آید در چنین حالتی اگر مسئولیت آن کشور ثابت گردد باید خسارت وارده را بر اساس حقوق بین‌الملل جبران نماید. بنابراین همیشه میان عمل، خسارت و تعهد به جبران آن رابطه وجود دارد، پس اهمیت و جایگاه مسئولیت در جامعه بین‌المللی به مراتب بیش از جامعه داخلی است؛ چرا که جامعه بین‌المللی محیطی است که کشورها بر اساس حاکمیتشان آزادانه تصمیم می‌گیرند و این امر به طریق اولی به آزادی برابر با سایر کشورها برخورد پیدا می‌کند. چنانکه پروفسور شارل دویشر^۱ درباره مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها می‌گوید که مسئولیت نتیجه ضروری و مسلم و مساوات دولت‌ها یا کشورهاست. (ضیائی بیگدلی (الف)، ۱۳۸۷: ۴۶۵) باید متذکر گردید که به غیر از دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی نیز به استنتاج شخصیت حقوقی خود از نظر قواعد حاکم بر مسئولیت بین‌المللی برخوردار می‌باشند. در این خصوص دیوان بین‌المللی دادگستری^۲ در نظر مشورتی خود در ۱۱ آوریل ۱۹۴۹ در قضیه خسارات وارده به سازمان ملل متحد اعلام نمود که به نظر دیوان سازمان ملل متحد حق دارد علیه یک دولت اعم از عضو یا غیر عضو که با نقض تعهدات بین‌المللی خود خساراتی را بر سازمان یا مامورین آن وارد کرده باشد. در زمینه بین‌المللی مبادرت به اقامه دعوی حقوقی نماید. باید گفت که اگر سازمان‌های بین‌المللی بتوانند اقامه دعوی کنند به طریق اولی به عنوان مدعی علیه هم می‌توانند تحت پیگرد قرار گیرند. این مسئله در مورد سازمان‌های منطقه‌ای نیز صدق می‌کند. بنابراین مسئولیت بین‌المللی نهادی نیست که فقط ناظر بر روابط بین دول باشد، بلکه دیگر تابعان حقوق بین‌المللی که دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی هستند، را در بر می‌گیرد و آن‌ها هم می‌توانند در روابط بین‌المللی خود موضوع و مسئولیت حقوقی بین‌المللی قرار گیرند. بنابراین امروزه هر قدر به نهاد مسئولیت بین‌المللی ارج نهاده و قواعد و فنون آن بهتر شناسانده شود و در راه توسعه و تحول نظام حقوق مسئولیت

¹. Ch.devisher

². International Court of Justice

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———
بین‌المللی گام برداشته شود زمینه اجرای بهتر و موثرتر مقررات حقوق بین‌الملل فراهم می‌گردد.
(ضیائی بیگدلی(ب)، ۱۳۸۷: ۱۹-۱۶)

۲- مبانی شکل‌گیری مسئولیت بین‌المللی دولت:

برای اینکه مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها احراز شود، شرایطی لازم است به وقوع بپیوندد تا مسئولیت بین‌المللی برای دولت قابل تبلور و تصور باشد، از جمله:

۲-۱- عمل غیرقانونی:

اینکه عمل یک دولت، موجب مسئولیت می‌گردد، فقط به موجب حقوق بین‌الملل تعیین می‌گردد. بنابراین اگر عملی در حقوق بین‌الملل غیر قانونی باشد، مقررات حقوق داخلی درباره قانونی بودن آن عمل تاثیر ندارد، زیرا طبق یک اصل مورد قبول، اعمال در حقوق بین‌الملل به وسیله قواعد بین‌الملل مورد قضاوت قرار می‌گیرند.

بنابراین در صورتی که فعل یا ترک فعل از سوی دولت، منجر به نقض یک تعهد بین‌المللی گردد، مسئولیت بین‌المللی به وجود می‌آید. چنانچه دولتی به طور غیرقانونی از زور علیه کشور همسایه استفاده کند، مسئولیت دارد. مانند: حمله عراق به ایران یا حمله عراق به کویت که دولت عراق در هر دو مورد متجاوز و مسئول تجاوز به این دو کشور شناخته شد، همین طور در صورتی که از اقدامات غیر قانونی گروه‌های مسلح خود مختار از داخل سرزمین خود علیه کشور همسایه جلوگیری نکند، دارای مسئولیت می‌باشد. این امر به موجب ماده ۳ و نیز آرای محاکم بین‌المللی نظیر قضیه کانال کورفو که دولت آلبانی به علت ندادن هشدار در مورد مین‌های موجود در تنگه کورفوی شمالی مسئول شناخته شد. (مقتدر، ۱۳۸۴: ۱۴۷-۱۴۶) چون دولت آلبانی محل مین‌ها را می‌بایست به طور دقیق بر روی نقشه، دیاگرام یا به شکل‌های مکتوب دیگری که موقعیت آن‌ها را نسبت به حداقل دو نقطه دیگر مشخص می‌کرد، همچنین ابعاد تخمینی قطر و فاصله موقعیت آن‌ها نسبت به نقاط مرجع مذکور ثبت می‌کرد. در این سوابق می‌بایست اطلاعات کامل مین‌های کار گذاشته شده درج گردد که این اطلاعات شامل موارد زیر می‌شود: نوع، شماره، روش نصب، نوع فیوز، طول عمر، تاریخ، زمان نصب ابزارهای ضد خنثی‌سازی در صورتی که مین‌های مذکور دارای چنین ابزاری باشند محل دقیق هر کدام از آن‌ها باید مشخص باشد، چون دولت آلبانی چنین اقداماتی نداده بود، مسئول شناخته شد. (راجرزیل مالرب، ۱۳۸۷:

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

۷۰) همچنین فعل یا ترک فعل موجب مسئولیت می‌گردد که یک تعهد بین‌المللی در زمان فعل یا ترک فعل وجود داشته باشد. صرف نقض تعهد موجب مسئولیت است خواه عنصر تقصیر وجود داشته باشد (نظریه مسئولیت عینی یا مسئولیت مطلق) بنابراین در حادثه راکتور اتمی (شوروی سابق) چرنوبیل واقع در اوکراین^۱، آوریل (۱۹۸۶) که منجر به سرایت مواد رادیواکتیو به لهستان، آلمان و فرانسه گردید شوروی سابق، به موجب حقوق بین‌الملل برای خسارت وارده به سلامت افراد و محصولات این کشورها دارای مسئولیت شناخته شد. (رضایی پیش رباط، ۱۳۸۹: ۱۲۲) این اصل قبلاً در داوری بین کانادا و ایالات متحده آمریکا در مورد کارخانه‌هایی که در کانادا قرار داشت و سبب سرایت دیو اکسید سولفور به خاک آمریکا می‌گردیده، نیز مورد تایید قرار گرفت، در رای داور گفته شد که هیچ دولتی حق ندارد از سرزمین خود به گونه‌ای استفاده کند یا اجازه استفاده آن را بدهد که موجب صدمه سرزمین دیگر گردد؛ هنگامی که این صدمه شدید و با ادله و شواهد قانع کننده قابل اثبات باشد.

۲-۲- قابل انتساب بودن عمل به دولت:

برای تحقق مسئولیت، باید فعل یا ترک فعل غیر قانونی براساس حقوق بین‌الملل قابل انتساب به دولت باشد. به عبارت دیگر، فعل باید از سوی دولت صورت بگیرد، نه از سوی افراد و ارگانی که از جانب خود عمل کرده‌اند. مثلاً عدم رعایت مقررات یک معاهده از جانب دولت، عمل دولت محسوب می‌شود، ولی اگر عمل صادره از سوی افراد و ارگانی باشد که از جانب خود عمل کرده‌اند، نقض حقوق بین‌الملل، مطرح نمی‌شود. اینکه عمل صادره از سوی افراد و ارگان‌ها قابل انتساب به دولت است، موضوعی است که حقوق بین‌الملل معین می‌کند گرچه حقوق بین‌الملل برای تعیین وضع افراد و ارگان مورد نظر ممکن است به حقوق داخلی ارجاع کند، ولی تصمیم نهایی با سیستم بین‌الملل است. قاعده کلی این است که فعل و ترک فعل ارگان‌های دولت متعلق به دولت است. بنابراین، دولت مسئول اقدامات ارگان‌های خود، مانند ارتش، پلیس، قوه قضائیه، سازمان‌ها و دوایر دولتی است افعال ارگان فوق، افعال دولت محسوب می‌شوند، حتی اگر خارج از حوزه مسئولیتشان عمل کرده باشند، مثلاً چنانچه پلیس در ظرفیت

۱. برای آگاهی بیشتر از حادثه راکتور اتمی چرنوبیل اوکراین و خسارت‌های ناشی از آن‌ها نک به:

"Chernobyl disaster" Chernobyl Nuclear Catastrophic Accident and Accidents on 25-26 April 1986. in http://en.wikipedia.org/wiki/Chernobyl_disaster, Friday 9 July 2018.

❖ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

پلیسی خود به تبعه خارجی صدمه بزند، دولت مسئول خواهد بود ولو آنکه پلیس مزبور خارج از اختیاراتش عمل کرده باشد، بنابراین چون ارگان مزبور از جانب دولت عمل کرده، اقدام او موجب مسئولیت دولت می‌گردد. و تجاوز از حدود اختیارات، رافع مسئولیت دولت نمی‌باشد، چنانچه پلیس مزبور خارج از وظایف اداری خود در یک درگیری خیابانی یک شهروند خارجی را مصدوم کند. چون به عنوان ارگان دولت عمل نکرده است، دولت مسئول نمی‌باشد.

قاعده مسئولیت دولت برای اعمال ارگان آن، شامل همه ارگان‌ها و هر نوع عمل، اعم از اداری و قضایی، قانونگذاری و اجرایی می‌گردد. دولت مسئول اقدامات افراد خصوصی نیست، گرچه این اقدامات در داخل سرزمینش صورت گرفته باشد. بنابراین اگر یک شهروند عادی به تبعه خارجی حمله کند، دولت از نظر بین‌الملل مسئول این اقدام او نخواهد بود ولی در صورتی که فرد خصوصی از جانب دولت عمل کند، ممکن است از نظر بین‌الملل مسئول اعمال آن‌ها باشد. مانند: موردی که از افراد برای وظایف دولتی استفاده می‌شود، مانند: کمک به انجام تحقیقات پلیسی با حفظ نظم عمومی و غیره، این‌گونه افعال قابل انتساب به دولت است و صدمه به اتباع خارجی توسط افراد مزبور، اعمال دولت محسوب می‌شود. همین طور اگر یک کشتی خصوصی مورد استفاده نیروهای دولتی قرار گیرد، مسئولیت بین‌المللی دولت در رابطه با کشتی مزبور مطرح می‌شود. همچنین در نبود ماموران رسمی، چنانچه افراد خصوصی وظایف آن‌ها را به عهده بگیرند (در موقعی که دستگاه نظم و امنیت از کار افتاده باشد) اعمال آنان می‌تواند قابل انتساب به دولت باشد، مانند افرادی که اقدام به ربودن آیشمن^۱ کرده بودند، ولی در ظاهر معلوم نبود که ماموران دولت اسرائیل هستند یا خیر.

در موارد فوق در واقع افراد خصوصی در شرایط و اوضاع و احوالی که ایجاب می‌کرده است به انجام وظایف دولتی پرداخته‌اند و لذا افعال آن‌ها، افعال دولتی محسوب می‌شود در مواقع شورش و انقلاب چنانچه نیروهای انقلابی به قدرت برسند و حکومت جدید را تشکیل دهند، افعال صادره از آن‌ها افعال دولت تلقی خواهد شد، ولی چنانچه اقدامات آن‌ها علیه دولت موقت، به تغییر حکومت نیانجامد دولت موقت مسئول اعمال آن‌ها نخواهد بود، زیرا شورش آن‌ها از کنترل دولت خارج بوده است، چنانچه شورشان موفق شدند دولت جدیدی در یک قسمت از کشوری تاسیس کنند، اعمال شورشیان قابل انتساب به آن دولت جدید خواهد بود.

---

^۱. Ayshman

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران^۵

مثلاً در دعوی شورت^۱ علیه ایران، دادگاه به دو دلیل، دولت جدید را مسئول نشناخت:

۱- عدم اثبات رابطه علیت بین اعمال «انقلابیون» و اخراج خواهان از کشور.

۲- عدم کنترل اوضاع از سوی دولت جدید در زمان اخراج وی.

چنانچه یک فرد خصوصی مرتکب جرمی علیه یک تبعه خارجی شود، مثلاً او را به قتل برساند، بنابراین آنچه گفته شد، عمل فرد قابل انتساب به دولت نیست. معذک دولت ممکن است به علت نقض تعهدات دیگر مسئول باشد، مانند عدم اقدام برای بازداشت و مجازات فرد متخلف (مقتدر، ۱۳۸۴: ۱۵۲-۱۵۰) در قضایای خاص انتساب رفتار به دولت که مورد توجه قرار گرفته است در ۴ نوامبر ۱۹۷۹ که دانشجویان ایرانی سفارت آمریکا در تهران را تسخیر کرد به موجب ماده ۲۲ قرارداد وین درباره روابط سیاسی مصوب ۱۹۶۱ که دولت ایران در تاریخ ۱۳۴۳/۷/۲۱ به آن ملحق شده است، سفارتخانه‌ها از مصونیت برخوردارند و به موجب این ماده: ۱- اماکن ماموریت دارند و مامورین کشور پذیرنده جز با رضایت رئیس ماموریت حق ورود به این اماکن را نخواهد داشت. ۲- کشور پذیرنده وظیفه خاص دارد کلیه تدابیر لازم را به منظور اینکه اماکن ماموریت مورد تجاوز و خسارت قرار نگرفته و آرامش و شئون آن متزلزل نگردد، اتخاذ نماید. ۳- اماکن ماموریت و اسباب و اثاث و اشیاء دیگر موجود در آن و همچنین وسایل نقلیه ماموریت مصون از تفتیش و مصادره و توقیف و یا اقدامات اجرایی خواهد بود. (پور باقرانی، ۱۳۸۸: ۳۳)

پس در رای دیوان بین‌المللی دادگستری در مسئله تسخیر سفارت آمریکا در تهران که جمعیتی به سفارت مزبور وارد شده بودند دیوان آن‌ها را مبارز نامیده و ایالات متحده آمریکا مدعی شد که ایران هر دو کنوانسیون در مورد روابط کنسولی و از این پس کنوانسیون کنسولی به عهدنامه مودت ۱۹۵۵ را نقض کرده است. دیوان حکم داد که گرچه حمله به سفارت و نیز کنسولگری در فردای آن روز «نمی‌تواند، خود قابل انتساب به دولت ایران باشد.» ایران به تعهداتش بر اساس کنوانسیون‌های دیپلماتیک و کنسولی بویژه در رابطه با اقدامات مناسب در حفاظت از ساختمان‌های سفارت و کنسولگری عمل نکرده است. (حلمی، ۱۳۸۹: ۳۶)

---

^۱.Short

۱- دکترین تحریم در دیپلماسی دولت‌ها

استفاده از تحریم، به منظور اجرای مقاصد سیاسی، روش جدیدی نیست و دولت‌ها به دلایل مختلف در طول تاریخ، به این نوع روش متوسل می‌شده‌اند (مافی، ۱۳۸۵: ۶۰) از جمله: در قرن پنجم قبل از میلاد مسیح، توسط پریکل^۱ امپراتور آتن علیه یکی از شهر-کشورها که با دشمن امپراتور هم دست شده بود، وضع کرد. (زهرانی، ۱۳۸۷: ۹) در ایران هم پیشینه این اصطلاح، به دو دوران قاجاریه و پهلوی بر می‌گردد. که در دوران قاجاریه این تحریم‌ها توسط دولت روسیه (مافی، همان) و در دوران پهلوی توسط دولت بریتانیا، علیه ایران به منظور واکنش در برابر انتخاب دکتر محمد مصدق به نخست‌وزیری بود، که هدف ملی سازی صنعت نفت را دنبال می‌کرد، اعمال شد (Ronaldw, 1982: 454) در واقع تحریم اقتصادی، موضوعی با ابعاد مختلف با زوایای اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی است. براساس اقتصاد سیاسی بین‌المللی، تحریم اقتصادی ابزاری در خدمت سیاست خارجی کشورهاست. چون تعریف اولیه تحریم اقتصادی، استفاده نکردن از نیروی نظامی است. تحریم اقتصادی، به معنای مداخله‌گری در روابط اقتصادی یا اعراض سیاسی و یا نوعی دیپلماسی اجبار است، که در آن آمیزه‌ای از اجبار اقتصادی و دیپلماسی به صورت هدفمند استفاده می‌شود. تا طرف مقابل را که به دنبال تغییر وضع موجود است یا هم اکنون وضع موجود را دگرگون ساخته است یا از طریق بی‌ثباتی یا فشارهای اقتصادی که یکی از اهداف تحریم اقتصادی است، وادار نماید تا در تصمیم خود تجدید نظر کند. (زهرانی، ۱۳۸۷: ۸) بنابراین تحریم اقتصادی یک جانبه مجموعه اقداماتی است که به صورت کاملاً یک جانبه و خارج از هر سازمان و توافق بین‌المللی از سوی یک دولت یا گروهی از دولت‌ها بر علیه دولت دیگر به منظور تنبیه آن دولت و در پاسخ به اتخاذ رفتاری است، که مورد میل بازیگر هژمونی نبوده صورت می‌گیرد. (Cortright, 1999: 7) یا به عبارت دیگر تحریم‌های بین‌المللی مجموعه اقداماتی است که یک یا چند دولت با هدف وادار کردن دولت دیگر به رعایت موافقتنامه‌ها و هنجارهای بین‌المللی مبانی نظری خود را تنظیم می‌کنند. (میرفخرایی، پیری، ۱۳۹۵: ۱۱۷)

^۱. Prekil

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

۴- اصل تحریم در حقوق بین‌الملل

۴-۱- تحریم‌های مطابق با مقررات حقوق بین‌الملل:

امروزه تحریم اقتصادی به عنوان ابزاری در جهت تضمین اجرای قواعد بین‌المللی و نیز حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی اهمیت فراوانی یافته است. شورای امنیت هنگام اعمال تحریم‌های اقتصادی در چارچوب فصل هفتم منشور، ملزم به رعایت اصول حقوق بین‌الملل عام، قواعد آمره، مقررات خاص منشور و قواعد حقوق بشری و حقوق بشردوستانه می‌باشد. التزام شورای امنیت به اصول حقوق بین‌الملل عام در زمینه اعمال تحریم‌های اقتصادی مستلزم رعایت سه اصل (اصل انسانی بودن، اصل ضرورت، اصل تناسب) است. (فرح سیری، ۱۳۸۷: ۳۷-۳۶)

۱- اصل انسانی بودن: نتایج اعمال اصل انسانی بودن تحریم‌ها به عنوان یک اصل کلی حقوقی مبتنی بر رعایت حقوق فردی و حمایت از حق توسعه ملت‌ها این است که چنین اقداماتی در حد متعارف، متضمن حداکثر تفکیک میان افراد مسئول و مردم عادی نباشد و نباید به آن درجه از شدت برسد که انسان‌ها را به ویژه قشر ضعیف جامعه را در معرض و شرایط خطر حیاتی و با بیماری قرار دهد. (فرخی، ۱۳۹۴: ۲۳۷-۲۳۳)

۲- اصل ضرورت: دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه پروژه سدهای گابچیکوو ناگیماروس^۱ در رای مورخ ۲۵ سپتامبر ۱۹۹۷ تصریح می‌نماید: حالت ضرورت مبنایی شناخته شده در حقوق بین‌الملل عرفی است که به موجب آن، وصف متخلفانه عملی که منطبق با یک تعهد بین‌المللی نمی‌باشد، زایل گردد. طبق این اصل تحریم‌های اقتصادی، اولاً ضروری باشد، ثانیاً در قبال رفتار متخلفانه طرف مقابل، واکنش مناسب به شمار آید.

۳- اصل تناسب: مستلزم آن است که تحریم‌ها متضمن واکنش مناسب در قبال رفتار کشور مورد تحریم باشد به این منظور لازم است منافع حاصله از برنامه تحریم بیش از زیان‌ها ناشی از آن باشد. (فرح سیری، ۱۳۸۷: ۳۷-۳۶) طبق ماده ۵۱ طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت

---

۱. این قضیه اختلاف ما بین مجارستان و چکسلواکی در خصوص اجرای تعهدات قراردادی در مورد احداث مجموعه ای از آب بندها بر روی رودخانه دانوب که بین طرفین مشترک جهت تولید برق، ناو بری و حفاظت در برابر سیل طراحی شد که در سال ۱۹۷۸، آغاز و در سال ۱۹۸۹ به دلیل مواردی زیست محیطی به حالت تعلیل در آمد و در سال ۱۹۹۲ فسخ کرد و در نهایت در سال ۱۹۹۷ منجر به صدور رای از دیوان شد. مطالعه بیشتر قطعنامه های شورای امنیت نک به:

See: Gabčíkovo-Nagyamaros Project (Hungary v. Slovakia) (Judgment) ICJ rep, 25 September 1997, 17-18.

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

متن شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل (۲۰۰۱)، اقدامات متقابل باید با در نظر گرفتن شدت عمل متخلفانه بین‌المللی و حقوق مورد بحث، با زیان وارده متناسب باشد. (ابراهیم گل، ۱۳۸۹: ۳۰۳) به طوری که طولانی شدن تحریم‌های اقتصادی در شرایطی ممکن است معیار تناسب را دستخوش تغییر نماید ممکن است با به وجود آمدن تغییراتی در کشور مورد تحریم، اقدامی که در آغاز معمولی و متناسب بوده به یک اقدام ویرانگر و نامناسب تبدیل گردد. (Geiss, 2005:177) پس برای اینکه تحریم‌ها از لحاظ حقوق بین‌الملل مشروع و موثر واقع شود، باید براساس معیارهای اخلاقی، حقوق بین‌المللی و حقوق بشری باشد، به عبارت دیگر محاصره یا تحریم‌های اقتصادی کشور متخلف حقوق بین‌الملل، حقی است برای کلیه کشورها شناخته شده است، مشروط به اینکه در اعمال آن‌ها، موازین حقوق بین‌المللی رعایت گردد. (ضیایی بیگدلی الف)، ۱۳۸۷: ۲۲) زیرا هدف از تحریم‌های اقتصادی، وادار کردن دولت‌ها به رعایت مقررات منشور سازمان ملل متحد در نظر گرفته شده و شرایط توسل به آن همان طور که توضیح داده شد دقیقاً در فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد مشخص شده است. بنابراین توسل به تحریم‌های اقتصادی، فقط از طریق و در چارچوب این سازمان مشروع و صحیح می‌تواند، باشد.

۲-۴- تحریم‌های مغایر با مقررات حقوق بین‌الملل:

تحریم‌های یک جانبه، حتی به صورت جمعی، توسط دولت‌های عضو این سازمان، ناقض منشور سازمان ملل متحد به نظر می‌رسد. (political.ir) همچنین تحریم‌های اقتصادی، باید هدفمند و مبتنی بر معیارهای جهانی مندرج در منشور سازمان ملل (۱۹۴۵)، اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹)، اعلامیه جهانی راجع به تغذیه و غذا (۱۹۹۲)^۱ و سایر اسناد مربوطه، که مبین اصول پذیرفته شده بین‌المللی است، باشد. (حیدرقلی زاده، ۱۳۹۱: ۶) در غیر این صورت، اگر رژیم تحریم‌های اقتصادی برابعد مختلف حقوق بشر نظیر حق حیات، حق غذا، حق بهداشت و سلامتی، حق توسعه، حق آموزش و حق برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی تأثیرات سوء بسیاری بر «شهروندان دولت‌های مورد تحریم» و

۱. این اعلامیه مشترک توسط سازمان بهداشت جهانی و فائو به صورت یک کنفرانس بین‌المللی برگزار شد. در این کنفرانس بین‌المللی آمده است: «ما اذعان می‌کنیم که دسترسی به غذای کافی و سالم» حق هر فرد است. ما تصدیق می‌کنیم که غذا نباید به عنوان ابزار فشار سیاسی مورد استفاده قرار بگیرد. در این مورد نک به: (شایگان، ۱۳۸۷)

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

نیز «حقوق سایر اشخاص غیر مقیم در آن دولت‌ها» را وارد آورده و منجر به رنج و مشقت انسان‌ها گردند، مغایر مقررات حقوق بشر بوده و توجیهی منطقی از منظر حقوق بین‌الملل ندارند. (زمانی، غریب آبادی، ۱۳۹۶: ۱۱۶-۱۱۴) چنانکه ماده ۴ پروتکل (۱) و ماده ۱۴ پروتکل (۲) الحاقی (۱۹۷۷) با توجه به اینکه، یکی از آثار بارز تحریم‌های اقتصادی خلاف مقررات حقوق بین‌الملل همه جانبه، دامن زدن به قحطی و گرسنگی بوده است، ممنوع کرده است. پس تحریم‌های یکجانبه از سوی کشورها و ارگان‌های بین‌المللی اگر مغایر با مبانی حقوق انسانی و حقوق بشری باشد، ممنوع و مردود است. یکی از این تحریم‌های یک جانبه که مصداق بارز تروریسم اقتصادی است، تحریم یک جانبه ایالات متحده آمریکا و بعضی کشورهای اروپایی است که مخالف با تکوین نظام بین‌المللی و روح نظام نوین اقتصادی است و اجرای یک جانبه‌ای که حقوق بین‌المللی را به وسیله آن کشور نامشروع می‌کند، بحث قانون داماتو^۱ است. (ممتاز، ۱۳۸۷: ۳۴۵) که هدف از آن، ایجاد فشار بر ایران و سایر کشورهایی که مخالف با سیاست خارجی آمریکا هستند، این قانون به عنوان تجاوزی به حق حاکمیت دولت‌ها و اصل تساوی و اصول منشور ملل متحد، به عنوان یک قانون غیرمتعارف و مغایر مقررات حقوق بین‌المللی و تناقضی آشکار با بند ۳ ماده ۱ منشور سازمان ملل^۲، در خصوص همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی یا بشر دوستانه است. (مافی، ۱۳۸۵: ۸۱-۵۹) همچنین ناقض بند ۴ ماده ۲ و قطعنامه‌های شورای امنیت منشور و مجمع عمومی سازمان ملل متحد از جمله: ۲۱۳۱ (۱۹۶۵)، ۲۶۲۵ (۱۹۷۰)، ۲۶۲۵ (۱۹۷۰)، ۴۴/۲۱۵ (۱۹۸۹)، ۵۸/۱۹۸ (۲۰۰۳)، ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۶۲/۱۸۳ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸)، ۱۸۸۷ (۲۰۰۹)، ۱۹۲۹ (۲۰۱۰)، ۱۹۸۴ (۲۰۱۱)، ۲۰۴۹ (۲۰۱۲)^۳ و موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت گات، تجارت جهانی را در روابط با یکدیگر ممنوع ساخته است. (فرخ سیری، ۱۳۸۷: ۳۰) همچنین دبیر کل کمیته مشورتی حقوقی آسیا و آفریقا، در

^۱. Damuto

^۲. اصول همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی یا بشر دوستی است و در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد، زبان و یا مذهب ... در این مورد نک به: (دولت شاه، ۱۳۸۷، ۸۷)

^۳. برای مطالعه بیشتر قطعنامه‌های شورای امنیت نک به:

See: Scsess.htm/http://www.un.org/Depts/dhl/resgui

❖ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

تایید همین امر در تهران اعلام کرد، که اعمال قوانین فرامرزی داماتو و هلمزبرتون^۱ ناقض بسیاری از قوانین بین‌المللی، از جمله مفاد منشور ملل متحد است، که اجرای چنین قانونی، مانع توسعه کشورهای رو به رشد و شکوفایی اقتصادی است. (پوربافرانی، ۱۳۸۸: ۴۰) این تحریم‌ها خلاف حقوق بین‌الملل و مصداق بارز تروریسم اقتصادی است که با هدف انگیزه‌های سیاسی، با ایجاد نگرانی، رعب و وحشت و سلب آرامش مردم، در یک جامعه صورت می‌گیرد. (حیدر قلی زاده، ۱۳۹۱: ۴۸) نظیر تحریم‌های سختگیرانه و هوشمندانه ایالات متحده آمریکا و شورای اتحادیه اروپا به ویژه از ژانویه ۲۰۰۶ تا ژوئن ۲۰۱۴ به طور کلی با هدف آسیب زدن به زیر ساخت‌ها بخش انرژی (نفت و گاز)، محدودیت‌های شدید مالی و عدم امکان بهره‌گیری از خدمات موسسات مالی و اعتباری را در خصوص انعقاد و اجرای قراردادهای نفتی ایجاد کرده (صادقی زبیری، بقائی برزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۶۱)؛ به طوری که در سال ۲۰۱۲ صادرات نفت ایران از ۲/۵ میلیون بشکه به یک میلیون بشکه رسید و دلیل آن، تحریم خرید نفت ایران توسط ۲۰ کشور و تحریم شرکت‌های همکار خارجی در زمینه موسسات، بانک‌ها و شرکت‌های داخلی بوده است که باعث کاهش نظام ارزی و پولی ایران شد (crs.gov، 2012:17-23). چنانچه لوئیس کریس برگ^۲، عنوان می‌نماید اقدام به تحریم و ضربه‌های اقتصادی یک جانبه بعد دهه ۹۰ به حدی مخرب و نامطلوب است که تلفات ناشی از آن بسیار بیشتر از سلاح‌های ممنوعه و کشتار جمعی می‌باشد.

۵- اسناد حقوقی بین‌المللی جهت منع تحریم‌های اقتصادی و قابل جبران بودن خسارت

وارده

به طور کلی تضمین صلح و برقراری رابطه دوستانه و همکاری دولت‌ها از مهمترین اهداف سازمان ملل متحد به شمار می‌رود، که در منشور ملل متحد، به کرات، از همکاری بین‌المللی به عنوان عاملی به منظور فراهم نمودن شرایط صلح یاد شده است. (ممتاز، ۱۳۸۷: ۳۴۵) طبق بندالف و ب ماده ۵۵ منشور^۳، سازمان ملل متحد متعهد می‌نماید، که در بالا بردن سطح زندگی،

---

^۱. Holmez Burton

^۲. Louis chris berg

^۳. بند الف- بالا بردن سطح زندگی، فراهم ساختن کار برای همه و حصول شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی و اجتماعی. بند ب- حل مسائل بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آن‌ها و همکاری بین‌المللی فرهنگی و آموزشی.

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

ایجاد اشتغال کامل و فراهم نمودن شرایط پیشرفت، توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها مساعدت نماید (بیگ زاده، ۱۳۸۵: ۱۴۳) بنابراین کلیه اعضا، نه تنها در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استعمال آن خودداری نمایند، بلکه از توسل به اقداماتی که همکاری بین‌المللی را متزلزل می‌کند، نیز باید بپرهیزند. اعلامیه اصول حقوق بین‌الملل، مربوط به روابط دوستانه و همکاری بین دولت‌ها، طبق منشور ملل متحد نیز بر این امر تاکید می‌کند و تهدید علیه عوامل سیاسی و فرهنگی دولت‌ها را، مغایر با حقوق بین‌الملل می‌داند، و توسل به اقدامات اقتصادی را به منظور دست یافتن به هر نوع مزایا و امتیاز را محکوم می‌کند (ممتاز، همان) سازمان تجارت جهانی^۱ و گات^۲ نیز، همانند سازمان ملل متحد، ارتقاء معیارهای زندگی اعضا و تضمین اشتغال کامل و رشد درآمد واقعی و تقاضا به طور مداوم دنبال می‌کند. همچنین طبق ماده ۲ اسناد موسس، گسترش استفاده کامل از منابع و ذخایر جهان، افزایش تولید و مبادلات کالا، توسعه پایدار که از اهداف سازمان تجارت جهانی می‌باشد. (عرفانی، ۱۳۸۹: ۲۴۸) بنابراین طبق بند ۳ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد، تحریم‌های اقتصادی یک جانبه (داماتو، هلمزبرتون) به علت فقدان برخورداری از مکانیسم مسالمت‌آمیز حل و فصل اختلافات و مغایر بودن با موازین حقوق بین‌الملل می‌تواند موجب به خطر افتادن صلح و امنیت جهانی شود که حفظ و نگهداری آن هدف اصلی سازمان ملل متحد و شورای امنیت می‌باشد. همچنین در مفاد اعلامیه مربوط به منع دخالت در امور داخلی دولت‌ها و حمایت از استقلال و حاکمیت آن‌ها مصوب (۲۱ دسامبر ۱۹۶۵) تحریم‌های اقتصادی یک جانبه منع شده است. دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری نیز در رای مشورتی خود در پرونده (The Aastro – German customs anion) در سال (۱۹۳۱) اظهار داشت که دولت‌ها دارای آزادی کامل در انجام فعالیت‌های اقتصادی‌شان هستند. بنابراین استقلال اقتصادی، بخش اساسی حق حاکمیت است و هرگونه تحریم اقتصادی مغایر حقوق بین‌الملل، تهدید به اینگونه استقلال و در حکم تهدید به چنین حق حاکمیت و استقلال اقتصادی می‌باشد. در مجموع، با توجه به توضیحات داده شده، به نظر می‌رسد که تحریم‌های اقتصادی یک جانبه که حمایت جامعه بین‌المللی را ندارد و مغایر با موازین بین‌المللی بوده هر چند از سوی شورای

---

^۱. Trade organization

^۲. General Agreement of tariff and Trade

^۳. کلیه اعضا اختلافات بین‌المللی خود را با شیوه‌های مسالمت‌آمیز به صورتی که صلح و امنیت بین‌المللی و عدالت به خطر نیفتد و حل و فصل خواهد کرد.

♦ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

امنیت تصویب شود. (مافی، ۱۳۸۵: ۷۸-۷۵) بنابراین جمهوری اسلامی ایران می‌بایست دعوی را در خصوص تحریم‌های اقتصادی یک جانبه که در سال‌های اخیر از جانب دولت‌های ایالات متحده آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری اقامه نماید، چرا که اعمال تحریم‌های اقتصادی یک جانبه از سوی آن کشور همچنان که در مطالب فوق‌الذکر بیان شد امری ناعادلانه بوده و برخلاف موازین حقوق بین‌المللی و حقوق بشری است. در نهایت امر دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند براساس اصول، قواعد و معیارهایی زیر دعوی را بر علیه دولت ایالات متحده آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری طرح و استناد کند.

۱- تحریم‌های وضع شده آثار منفی بر وضعیت سلامت شهروندان ایرانی خواهد داشت. همچنان که در مطالب قبلی عنوان شد وضع و اعمال چنین تحریم‌ها با اصل تناسب برخاسته از حقوق بین‌الملل عرفی و منشور سازمان ملل متحد مغایر بوده و آثار زیانبار بر اقشار محروم و ضعیف جامعه دارد این اقدام عمدتاً کودکان و سالخوردگان جامعه متاثر کرده نوعی تنبیه دسته جمعی و خلاف قواعد حقوق بشری تلقی می‌گردد. طبق بند ۴ قطعنامه کمیسیون حقوق بشر تحت عنوان «حقوق بشر و اقدامات قهرآمیز یک جانبه» به صراحت محدودیت‌های تجاری محاصره ممنوعیت معامله و مسدود کردن دارایی‌ها را به عنوان اقدامات مجبورکننده‌ای فهرست می‌کند که از لحاظ حقوق بشر جرم محسوب می‌شود. (قطعنامه ۴ مارس ۱۹۹۴ کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد)

۲- تهدید به توسل به زور از جانب دولت ایالات متحده آمریکا و اسرائیل در خصوص تهدید به حمله علیه تأسیسات غیرنظامی هسته‌ای ایران همانند توسل به زور می‌تواند پایه‌های صلح و امنیت بین‌المللی را به مخاطره اندازد. از این رو، تهدید به زور از قواعد عرفی و به اعتقاد برخی از حقوقدانان از قواعد آمره و نقض بند چهارم ماده ۲^۱ منشور سازمان ملل متحد می‌باشد. چنانکه دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه مشروعیت کاربرد سلاح‌های هسته‌ای این موضوع را تایید می‌کند:

«تمام تهدید به زورها فی نفسه به نقض بند ۴ ماده ۲ منجر نمی‌شود... اگر کاربرد زوری فی نفسه نامشروع باشد، تهدید به کاربرد آن نیز نامشروع خواهد بود». بنابراین چون اصل حمله

---

۱. کلیه اعضاء در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استعمال آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری و یا از هر روش دیگری که با اهداف ملل متحد مابین داشته باشد، خودداری خواهند نمود.

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

مسلحانه علیه تاسیسات هسته‌ای نامشروع و بر اساس حقوق بین‌الملل ممنوع است، تهدید به انجام آن نیز اساساً نباید مجاز شناخته شود. رویه شورای امنیت از جمله قطعنامه ۴۸۷ مصوب ژوئن ۱۹۸۱ و مجمع عمومی سازمان ملل متحد آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در قضیه حمله اسرائیل به تاسیسات هسته‌ای اوزیراک عراق آن را غیر قابل توجیه و غیر قانونی و مغایر با مقررات حقوق بین‌الملل قلمداد کرده است. (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۲: ۱۹۴-۱۸۹)

۳- در سال‌های اخیر به دلیل شکل‌گیری گروه‌های شبه دولتی نظیر القاعده و همچنین نقش آفرینی اشخاص در اقدامات بین‌المللی، سازمان ملل متحد اشخاص حقیقی را موضوع تحریم خود قرار داد که اقدامی نوپا و بی سابقه در تاریخ تحریم‌های سازمان ملل متحد محسوب شد. اولین قطعنامه‌ای که در آن، مشخصاً نام یک فرد حقیقی برده شد، قطعنامه ۱۲۶۷ در سال ۱۹۹۹ علیه القاعده و اشخاص مرتبط با آن بود که نام اسامه بن لادن به عنوان رئیس این گروه در آن ذکر شد. اما موضوعی قابل بحث رویکرد متمایز شورای امنیت در تحریم اشخاص حقیقی را در تحریم‌های این نهاد بین‌المللی علیه اتباع جمهوری اسلامی ایران در قطعنامه‌های ذیل فصل هفتم می‌توان دید. در ضمائم این قطعنامه‌ها نام اشخاص حقیقی ایران در کنار موسسات و شرکت‌ها به اتمام مشارکت در فعالیت‌های هسته‌ای و موشک‌های بالستیک ذکر شده است. شورای امنیت در نخستین اقدام چند دانشمند ایرانی همراه دیگر افراد مرتبط با این فعالیت‌ها را تحریم کرد. طبق بند ۱۲ قطعنامه ۱۷۳۷ کشورها موظفند حساب‌های مالی و سایر منافع اقتصادی متعلق و یا تحت کنترل این اشخاص را توقیف کنند و همچنین عبور این افراد را از سرزمینشان در صورتی که فرد مورد نظر تابعیت آن‌ها را نداشته باشد، محدود سازد. بعد از این قطعنامه ۵ قطعنامه دیگر علیه ایران صادر شد که در میان تنها سه قطعنامه دیگر نام اشخاص جدیدی را به لیست تحریم‌های قطنامه ۱۷۳۷ اضافه کردند کمیته تحریم ایران نیز این قهرست را تکمیل کرده و مدت این قطعنامه‌ها را بر خلاف تحریم دانشمندان هسته‌ای ایران که در بند ۱ قطعنامه ۲۱۰۵، ۴ مارس ۲۰۱۴ تعیین شده بود؛ ولی با این حال در این قطعنامه‌ها تاریخ انقضای تحریم دیگر اشخاص مندرج در لیست تحریم‌ها مانند نام فرماندهان نظامی و سایر اشخاص و مسئولین ذکر نشده بلکه در بند ۵ آن به لزوم استمرار تحریم‌های پیشین تأکید شده است (ضیایی، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۴۹) بنابراین تحریم اشخاص حقیقی و حقوقی در مواردی مغایر با حقوق بین‌المللی می‌باشد از جمله:

اصل مصونیت اموال دولتی:

اصل مصونیت قضایی و اموال دولتها در پیشگفتار کنوانسیون بین‌المللی مصونیت بین‌المللی دولتها مصوب ۲۰۰۴ به عنوان یک اصل حقوق بین‌الملل عرفی تلقی می‌شود. (بیگ زاده، ۱۳۹۴: ۴۱) در بحث تحریم‌های یک جانبه اموال دولتی در ظاهر مغایر با مفاد ماده ۱۹^۱ طرح پیش نویس این کنوانسیون می‌باشد که توفیف اموال دولتی را ممنوع می‌داند، اما مصادیقی اموال دولتی که در این ماده ذکر شده مواردی است که اصولاً نمی‌تواند در اختیار اشخاص حقیقی باشد. این موارد شامل اموال بانکی برای امور دیپلماتیک، اموال بانک مرکزی، اموال نظامی و اموال فرهنگی است. با این حال اموال بانکی برای امور دیپلماتیک و اموالی که برای مقاصد نظامی در نظر گرفته شده‌اند می‌تواند به نام شخص حقیقی دارای سمت دولتی باشد. به طور مثال برخی تحریم‌های مالی آمریکا علیه فرماندهان نظامی ایران با هدف جلوگیری از معاملات نظامی است که با ظاهر بند (ب) ماده ۱۹ مغایرت دارد. هر چند تصویب نشده است. در مقابل برخی کشورها همچون ایالات متحده آمریکا، کانادا، انگلستان، استرالیا قانونی با عنوان مصونیت دولتهای خارجی به تصویب رسانده‌اند که اعمال صلاحیت نسبت به اموال دولتهای خارجی را در داخل قلمرو خود منع می‌کند. با این حال دولت ایالات متحده در قانون خود سازمان‌های و افراد حامی تروریسم بین‌المللی را از مصونیت قضایی مستثناء کرده است. در هر صورت تحریم مالی برخی مسئولان ایرانی نه به استناد حمایت از تروریسم بین‌المللی بلکه به استناد فعالیت‌های هسته‌ای است که نمی‌تواند در چارچوب حقوق داخلی آمریکا توجیه شود. (ضیایی، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۴۹)

---

۱. ماده ۱۹: مصونیت دولتی در مقابل اقدامات محدود کننده پس از صدور رای دادگاه هیچگونه اقدامات محدود کننده پس از صدور رای دادگاه از قبیل توقیف و ضبط یا اقدام اجرائی علیه اموال دولتی یک دولت در ارتباط با دادرسی در نزد دادگاه دولت دیگر که اموال در آنجا واقع شده اتخاذ نخواهد شد، مگر در موارد و استثنائات زیر:

الف- دولت خواننده صریحاً به اتخاذ اقدامات مزبور که به وسیله موارد زیر مشخص شده است، رضایت داده باشد: ۱- موافقت نامه بین المللی. ۲- موافقتنامه داوری یا قرارداد کتبی، ۳- اعلام دادگاه کتباً یا شفاهاً یا نوشته کتبی پس از بروز اختلاف بین طرفین.

ب- دولت خواننده اموالی را جهت ایفاء تعهد مورد ادعا تخصیص یا مشخص نموده باشد که موضوع آن دادرسی است.

پ- محرز شده باشد که اموال توسط دولت خواننده برای اهدافی غیر از اهداف غیر تجاری دولتی مورد استفاده قرار می‌گیرد یا در نظر است مورد استفاده قرار گیرد و در قلمرو دولت مقر دادگاه قرار گیرد، مشروط بر این که اقدامات محدود کننده پس از صدور رای دادگاه تنها در مقابل اموال مرتبط با واحدی که دعوی علیه آن جریان داشته است، قابل اتخاذ می‌باشد. در این مورد نک به:

United Nations Convention on Jurisdictional Immunities Of States and Their Property, 2004. Article 19.

موافقتنامه مقر:

موافقتنامه مقر، موافقتنامه دو جانبه است که فی‌مابین سازمان ملل متحد و دولت ایالات متحده آمریکا در خصوص حقوق و تعهدات دولت میزبان و سازمان بین‌المللی منعقد شده است. (بیگ زاده، ۱۳۸۹: ۲۲۷-۲۲۶) بنابراین ایالات متحده آمریکا در اقدامی مغرضانه و برخلاف تعهدات بین‌المللی خویش مرتکب عملی شده است که در نگاه نخست نقض فاحش موافقتنامه مقر است. نص صریح موافقتنامه مقر بین سازمان ملل متحد و ایالات متحده آمریکا هرگونه عدم صدور ویزا برای نمایندگان دیپلماتیک کشورهای عضو سازمان و خانواده‌هایش را نه تنها منع کرده بلکه بر سرعت عمل و وضع نکردن قانون داخلی مغایر با موافقتنامه تاکید نموده است. پیش از این و در همین زمینه بخش یازدهم موافقتنامه عنوان کرده: «دولت فدرال و محلی حق نخواهد داشت هیچگونه ممانعتی را نسبت به تردد به مقر سازمان ملل متحد و آن (مقر) در رابطه با: الف) نمایندگان اعضاء یا مقامات سازمان ملل متحد و آژانس‌ها یا خانواده‌های آنها تحمیل کنند...» همچنین ذیل همان بخش اضافه می‌کند: «آمریکا مکلف به فراهم آوردن تمهیدات به منظور تسهیل در تردد است...» اما حکم کلی و مطلق در خصوص تکلیف دولت ایالات متحده آمریکا نسبت به صدور ویزا در اسرع وقت و عدم تصویب قانون داخلی مغایر در بخش سیزدهم موافقتنامه مندرج است. بخش سیزدهم موافقتنامه اذعان داشته است قوانین و مقررات ایالات متحده نسبت به ورود بیگانگان به خاک این کشور در مورد افراد مندرج در بخش یازدهم اعمال نمی‌شود و کشور میزبان مکلف به صدور ویزا به افراد یاد شده در بخش یازدهم است. بنابراین کشور میزبان طبق بخش‌های ۱۱ و ۱۳ موافقتنامه مقر به تعهد خویش نسبت به صدور ویزای بدون معطلی و مانع تراشی و از جمله عدم تصویب قانون مغایر داخلی عمل نکرده است. این تعهد نه تنها به نفع سازمان ملل بلکه با توجه به ماهیت و هدف موافقتنامه و تعهد به نفع نمایندگان کشورهای عضو نیز قابلیت استناد دارد. در نهایت ایالات متحده آمریکا براساس قاعده استاپل^۱ که نسبت به تعهد و رویه شفاف قبلی حالتی ثانوی دارد، نمی‌تواند به استمرار تخلف از ورود نماینده دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران به سازمان ملل متحد ادامه دهد و

---

۱. واژه استاپل از نظر لغوی به معنی «مانع» است که ریشه در زبان فرانسوی دارد و مع ذلک به طور کلی می‌توان چنین عنوان کرد: «استاپل مانعی است که شخص را از انکار یا ادعای هر چیزی منضاد با آنچه که از نظر حقوق، به عنوان واقعیت محرز شده است، ممنوع می‌سازد اعم از اینکه این احراز به وسیله اعمال کارگزاران قضایی یا تقنینی صورت گرفته باشد یا به وسیله سند یا اظهارت صریح یا ضمنی رفتار یا ترک فعل خود شخص. در این مورد نک به: (افتخار جهرمی، شهبازی نیا، ۱۳۸۳: ۸ و ۱۲)

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———
مسئولیت بین‌المللی آن دولت در کمیته ویژه و فرآیندهای سیاسی و قضایی نظام ملل متحد
قابل طرح است. (موسوی و موسوی فر، ۱۳۹۳: ۷۷۲-۷۶۶)

۴ - عهدنامه مودت:

عهدنامه مودت و روابط اقتصادی و کنسولی در تاریخ ۲۳ مرداد ۱۳۳۴، (۱۵ اوت ۱۹۵۵) بین ایران و آمریکا در تهران منعقد شد. این عهدنامه به طور کلی متضمن مقرراتی راجع به توسعه بازرگانی بین این دو کشور و به نظم در آوردن روابط حقوقی و کنسولی و نیز تداوم بر تاکید بر صلح و دوستی میان دو کشور است این معاهده در ۲۶ اردیبهشت ۱۳۳۶ (۱۶ می ۱۹۵۷) پس از آنکه اسناد تصویب آن در تهران مبادله شد و وارد مرحله لازم الاجرائی شد. (یوسفی، ۱۳۹۱: ۸)

این عهدنامه مربوط به روابط اقتصادی، حقوق کنسولی و مهمترین چارچوب‌های حقوقی روابط بین دو کشور در بیش از ۶۰ سال می‌باشد. به طور معمول استقبال دولت‌ها از این معاهدات، به علت انعطاف پذیری آن‌ها است که به طرفین اجازه می‌دهد ضمن توجه به منافع ملی و داخلی خود به برقراری روابط اقتصادی، سیاسی و حتی حقوقی‌شان بپردازند. بنابراین با توجه به کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹، عهدنامه مودت میان ایران و ایالات متحده آمریکا همچنان به لحاظ حقوقی در روابط بین طرفین لازم الاتباع است؛ چنانچه رویه دیوان بین‌المللی دادگستری در قضایای مثل قضیه کارمندان دیپلماتیک و کنسولی ایالات متحده آمریکا در تهران، سکوه‌های نفتی و رویه دیوان داوری ایران و ایالات متحده آمریکا نیز موید همین امر است. بنابراین، طبق بندهای ۲ و ۳ ماده ۲۳^۱ عهدنامه مودت همچنان در روابط حقوقی فی مابین طرفین لازم الاجرا است. (شهبازی، ۱۳۹۰: ۶۸-۵۷) پس اقدامات و واکنش‌های ایالات متحده آمریکا از سال ۲۰۰۸ در چارچوب تحریم‌های اقتصادی یک جانبه در موضوعات مختلف نظیر توقیف و انسداد اموال و دارایی، تجارت و آزادی کشتی رانی، عدم پرداخت بانکی دلار برای بانک‌ها و نهاد های ایرانی (میرفخرایی، پیری، ۱۳۹۵: ۱۱۸) معایر با روح، هدف و ذات عهدنامه مودت (۱۹۵۵) از

---

^۱ بند ۲ ماده ۲۳: عهدنامه فعلی یک ماه پس از تاریخ مبادله اسناد مصوبه به موقع اجرا گذاشته خواهد شد. این عهدنامه مدت ده سال معتبر خواهد بود و پس از آن نیز تا موقعی که به ترتیب مقرر در این عهدنامه خاتمه پذیرد، به قوت خود باقی خواهد بود. - بند ۳ ماده ۲۳: هر یک از طرفین معظمین متعاهدین می‌تواند با دادن اخطار کتبی به مدت یک سال به طرف معظم متعاهد دیگر در انقضای مدت ده سال اول یا هر موقع پس از آن این عهدنامه را خاتمه دهد فسخ کند. بنا به مراتب فوق نمایندگان تام‌الاختیار طرفین عهدنامه فعلی را امضاء و با مهر خود مهر نموده‌اند. در دو نسخه به انگلیسی و فارسی تهیه شد و هر دو زبان متساویاً معتبر است.

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

جمله: بند ۲ ماده ۴^۱، بند ۱ ماده ۷^۲، بند ۱ و ۲ ماده ۸^۳، بند ۲ ماده ۹^۴، بند ۱ و ۳ ماده ۱۰^۵، بند ۱ و ۲ و ۳ ماده ۱۱^۶ مغایرت داشته و به نوعی می‌تواند مسئولیت بین‌المللی آن کشور را در پی داشته باشد. (Treaty Of Amity Economic Relations, 1955)

۱. بند ۱ ماده ۴: هر یک از طرفین معظمین متعاهدین در تمام مواقع نسبت به اتباع و شرکت‌های طرف معظم متعاهد دیگر و اموال مؤسسات ایشان رفتار منصفانه و عادلانه مرعی خواهد داشت و از اتخاذ اقدامات غیر معقول و تبعیض‌آمیزی که به حقوق و منافع مکتسبه قانونی ایشان لطمه وارد آورد، خودداری خواهد نمود و برای اجرای حقوق قانونی آنان که در نتیجه قراردادی به دست آمده باشد وسایل مؤثری طبق قوانین مربوطه تهیه و تأمین خواهد کرد.

بند ۲ ماده ۴: اموال اتباع و شرکت‌های هر یک از طرفین معظمین متعاهدین از جمله: منافع اموال از حد اعلاای حمایت و امنیت دائم به نحوی که در هیچ مورد کمتر از مقررات قانون بین‌المللی نباشد در داخل قلمرو طرف معظم متعاهد دیگر برخوردار خواهد بود. این اموال جز به منظور نفع عامه آن هم بی آن که غرامت عادلانه آن‌ها به اسرع اوقات پرداخت شود، گرفته نخواهد شد. غرامت مزبور باید به وجه مؤثری قابل تحقق باشد و به نحو کامل معادل مالی خواهد بود که گرفته شده است و قبل از آن که گرفته یا در حین گرفتن مال قرار کافی جهت مبلغ غرامت و پرداخت آن داده خواهد شد.

۲. بند ۱ ماده ۷: هیچ یک از طرفین معظمین متعاهدین در مورد پرداخت و ارسال و سایر انتقالات پولی به قلمرو طرف معظم متعاهد دیگر یا از قلمرو طرف معظم متعاهد دیگر به قلمرو خود تزییقاتی قائل نخواهد شد مگر: الف - تا حدی که برای تأمین ارز خارجی جهت پرداخت بهای کالاها و خدمات (سرویسهای) ضروری برای بهداشت و رفاه مردم لازم باشد. ب - در مورد یک عضو صندوق بین‌المللی پول تزییقاتی که مصراً به تصویب صندوق رسیده باشد.

۳. بند ۱ ماده ۸: هر یک از طرفین معظمین متعاهدین نسبت به محصولات طرف معظم متعاهد دیگر از هر نقطه‌ای که باشد و با هر نوع وسیله‌ای که وارد شود و نسبت به محصولاتی که مقرر است به مقصد طرف معظم متعاهد دیگر صادر گردد از هر طریق و با هر وسیله‌ای که باشد در کلیه امور مربوطه به مطالب ذیل رفتاری خواهد کرد که نسبت به محصولات مشابه هر کشور ثالث یا محصولات مشابهی که به مقصد هر کشور ثالث مقرر است، صادر گردد که به هیچ وجه نامساعدتر نباشد.

الف- گمرک و سایر عوارض و مقررات و تشریفات مربوط به واردات و صادرات. ب- مالیات داخلی و فروش و توزیع و انبار کردن و مصرف، همین قاعده در مورد انتقال وجوه پرداختی از یک کشور به کشور دیگر برای واردات و صادرات مجری خواهد بود. هیچ یک از طرفین معظمین متعاهدین محدودیت یا ممنوعیتی نسبت به ورود هر گونه محصول طرف معظم متعاهد دیگر یا نسبت به صدور هر گونه محصولی به قلمرو طرف معظم متعاهد دیگر قائل نخواهد شد، مگر این که ورود محصول مشابه از کلیه کشورهای ثالث یا صدور محصول مشابه به کلیه کشورهای ثالث همچنان محدود یا ممنوع شده باشد.

بند ۲ ماده ۸: هیچ یک از طرفین معظمین متعاهدین محدودیت یا ممنوعیتی نسبت به ورود هر گونه محصول طرف معظم متعاهد دیگر یا نسبت به صدور هر گونه محصولی به قلمرو طرف معظم متعاهد دیگر قائل نخواهد شد، مگر این که ورود محصول مشابه از کلیه کشورهای ثالث یا صدور محصول مشابه به کلیه کشورهای ثالث همچنان محدود یا ممنوع شده باشد.

۴. بند ۲ ماده ۹: رفتاری که با اتباع و شرکت‌های هر یک از طرفین معظمین متعاهدین در مورد کلیه امور مربوط به واردات و صادرات می‌شود به هیچ وجه نامساعدتر از رفتاری نخواهد بود که با اتباع و شرکت‌های طرف معظم متعاهد دیگر یا اتباع و شرکت‌های هر کشور ثالثی می‌شود.

۵- بیانیه الجزایر

بیانیه الجزایر در سال ۱۳۵۹ امضا و منتشر شد که مشتمل بر سه سند اصلی بود، بیانیه کلی، بیانیه حل فصل دعوی و سند تعهدات می‌باشد. بیانیه کلی متضمن تعهدات محوری و اصلی طرفین در برابر یکدیگر است که به موجب این بیانیه دولت ایالات متحده آمریکا چهار تعهد اصلی و محوری برعهده گرفته که در پاسخ به همان چهار شرط مجلس بوده است این تعهدات عبارتند: ۱- عدم مداخله در امور داخلی ایران، ۲- آزاد کردن اموال و دارایی‌های ایران و بازگرداندن وضع مالی ایران به قبل از تاریخ انسداد دارایی‌های به طوری که نقل و انتقال آزاد آن‌ها تأمین شده باشد، ۳- ختم کلیه دعوی که در محاکم آمریکا علیه دولت ایران مطرح شده و لغو دستور توقیف‌ها، ۴- استرداد اموال (ماترک) شاه و نزدیکانش می‌باشد، همچنین ایالات متحده آمریکا متعهد شده بود که کلیه تحریم‌های تجاری یک جانبه را که بر علیه ایران اعمال کرده لغو نماید که علاوه بر اینکه لغو نمود، بلکه مجدداً تحریم‌های جدیدی را اعمال کرده بنابراین

۵. بند ۱ ماده ۱۰: بین قلمروهای طرفین معاهدین آزادی تجارت و دریانوردی برقرار خواهد بود. بند ۳ ماده ۱۰: کشتی‌های هر یک از دو طرف معظم متعهد با شرایط متساوی با کشتی‌های طرف معظم متعهد دیگر و کشتی‌های هر کشور ثالثی آزاد خواهند بود که به محمولات خود به کلیه بنادر و جاها و آب‌های طرف معظم متعهد دیگر که به روی تجارت خارجی و دریانوردی باز باشد، بیایند. نسبت به این کشتی‌ها و محمولات آنها در تمام موارد در بنادر و آب‌ها و جاهای متعلق به طرف معظم متعهد دیگر رفتار ملی و رفتار کامله‌الوداد مراعات خواهد شد. اما هر یک از طرفین معاهدین می‌توانند در مورد تجارت ساحلی و دریانوردی داخلی و شیلات ملی برای کشتی‌های خود حقوق و مزایای انحصاری حفظ نماید.

۶. بند ۱ ماده ۱۱: هر یک از طرفین معاهدین تعهد می‌کنند که: الف - مؤسسات متعلق به آن دولت یا تحت نظارت آن دولت و مؤسسات انحصاری یا نمایندگی‌هایی که در قلمرو آن دولت مزایای خاص یا مانع‌الغیر به آن‌ها اعطا گردیده‌است خرید و فروش خود را که مربوط به واردات یا صادراتی باشد که در تجارت طرف معظم متعهد دیگر مؤثر است صرفاً طبق ملاحظات تجاری از جمله قیمت، جنس و موجود بودن و قابلیت فروش و حمل و نقل و سایر شرایط خرید یا فروش انجام دهد. ب - به اتباع و شرکت‌ها و تجارت طرف معظم متعهد دیگر طبق مرسوم داد و ستد فرصت کافی داده شود که برای شرکت در این قبیل خرید و فروش‌ها رقابت کنند.

بند ۲ ماده ۱۱: رفتار هر یک از طرفین معاهدین نسبت به اتباع و شرکت‌ها و تجارت طرف معظم متعهد دیگر با مقایسه به رفتاری که نسبت به اتباع و شرکت‌ها و تجارت هر کشور ثالثی در موارد ذیل می‌شود رفتار منصفانه و عادلانه خواهد بود: الف - خرید لوازم از طرف دولت. ب - بستن قراردادهای دولتی. ج - عرضه داشتن هر خدمت (سرویس) که از طرف دولت یا از طرف هر گونه مؤسسات انحصاری یا نمایندگی به فروش برسد و به آن مؤسسات انحصاری و نمایندگی‌ها مزایای مانع‌الغیر یا مزایای خاصی اعطا شده باشد.

بند ۳ ماده ۱۱: طرفین معاهدین تصدیق می‌کنند که هرگاه مؤسسات تجاری یا مؤسسات سازنده هر یک از طرفین معاهدین متعهدین که متعلق به دولت یا تحت نظارت دولت باشد در قلمرو خود با مؤسسات دیگری رقابت کنند که به اشخاص یا شرکت‌های خصوصی طرف معظم متعهد دیگر تعلق دارد و تحت نظارت چنین اشخاص و شرکت‌ها باشد باید شرایط مساوی در رقابت حفظ گردد. علی‌هذا اینگونه مؤسسات خصوصی در چنین موارد حق خواهند داشت از هر گونه مزایای خاصی که جنبه اقتصادی داشته باشد و به مؤسسات دولتی مزبور داده شود اعم از این که کمک مالی یا معافیت از مالیات یا غیر ذالک باشد، استفاده کنند.

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

این امر نه تنها به نوعی مداخله در امور داخلی ایران بوده بلکه نقض تعهدات مندرج در بیانیه الجرایر می‌باشد. (محبی، ۱۳۶۶: ۳۸-۳۷ و ۵۲)

۶- برنامه جامع اقدام مشترک یا برجام

برنامه جامع اقدام مشترک موسوم به «برجام» توافق مشترک راجع به برنامه هسته ای ایران است که در ۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵ در وین اتریش بین ایران و گروه ۵+۱ (شامل چین، فرانسه، روسیه، ایالات متحده آمریکا، انگلستان، آلمان منعقد(en.m.wikipedia.org)) و منجر به صدور قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد شد و در ۱۹ مهر ۱۳۹۴ رای گیری در رابطه با این توافق در قالب طرح «اقدام متناسب و متقابل دولت در اجرای برجام» در مجلس شورای اسلامی انجام شد و کلیات طرح مذکور با ۱۳۹ رای موافق، ۱۰۰ رای مخالف و ۱۲ رای ممتنع تصویب رسید که در ۲۶ دی ۱۳۹۴ به طور رسمی به مرحله اجرا درآمد. (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۶: ۷۶) برجام یا همان برنامه جامع اقدام مشترک تمام شروط چهارگانه معاهده را بر طبق ماده ۲^۱ عهدنامه ۱۹۶۹ وین راجبه حقوق معاهدات را دارا می باشد. بنابراین نیاستی به عنوان فوق الذکر «برجام» توجه نمود، بلکه به ماهیت آن که همان معاهده بین المللی است، توجه داشت. همچنین برجام سندی کتبی و امضاء شده است و بالاتر از اظهارات مقامات رسمی و سیاسی دیده می شود که قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت ضمیمه برجام می باشد، بنابراین تمام تعهدات و توافقات بین

---

۱. ماده ۲، کاربرد اصلاحات، ۱- از نظر عهدنامه حاضر: (الف) معاهده عبارت است از توافقی که میان کشورها به صورت کتبی منعقد شده و مشمول حقوق بین الملل باشد اعم از اینکه در یک سند واحد یا دو یا چند سند مرتبط به هم آمده باشد، قطع نظر از عنوان خاص آن. (ب) اصطلاحات تصویب، قبولی، تصدیق و الحاق که بنا به مورد به معنی عمل حقوقی بین المللی از آنها نام برده می شود و به موجب آن، هر کشوری در عرصه بین المللی رضایت خود را به التزام در قبال معاهده ابراز می کند. (ج) اصطلاح اختیارنامه (اختیارات تام) به معنی سندی است که از سوی مرجع صلاحیتدار کشوری صادر می شود و طبق آن شخص یا اشخاص برای نمایندگی آن کشور جهت مذاکره پذیریش یا تصدیق اعتبار متن معاهده یا برای اعلام رضایت به التزام در قبال معاهده یا برای هر عمل حقوقی دیگر مرتبط به معاهده تعیین می شوند. (د) اصطلاح حق شرط عبارت است از اعلامیه یک جانبه که هر کشوری تحت هر عنوان یا به هر شکل به هنگام امضاء تصویب قبولی یا تصدیق معاهده یا الحاق به آن صادر می کند و به وسیله آن منظور خود را در خصوص عدم شمول یا تغییر اثر حقوقی برخی از مقررات معاهده در مورد اجرای همان معاهده نسبت به خود بیان می دارد. (ه) اصطلاح کشور شرکت کننده در مذاکره عبارت است از کشوری که تهیه و تنظیم و پذیریش متن معاهده شرکت کرده باشد. (و) اصطلاح کشور متعاهد عبارت است از کشوری که رضایت خود را به التزام در قبال معاهده اعلام کرده اعم از اینکه معاهده لازم الاجرا شده یا نشده باشد. (ز) اصطلاح طرف معاهده عبارت است از کشوری که رضایت خود را به التزام در قبال معاهده اعلام نموده و معاهده نسبت به او لازم الاجرا باشد. (ح) اصطلاح کشور ثالث عبارت است از کشوری که طرف معاهده نباشد. (ت) اصطلاح سازمان بین المللی به معنی یک سازمان بین الدول است. ۲- مقررات بند ۱ راجع به کاربرد اصلاحات در عهدنامه حاضر خدشه ای به کاربرد این اصلاحات و معانی که ممکن است در حقوق داخلی هر کشور داشته باشد، وارد نمی کند. در این مورد نک به: (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۵: ۳۱۹)

❖ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

کشورها که در ضمیمه متن اصلی می شود، پس برجام برای طرفین به عنوان معاهده و توافق تعهد آور است. (www.borna news.ir) که طبق تبیین مسئله در خصوص معاهده برجام به نظر می رسد، برجام یک معاهده الزام آور بین المللی بوده؛ چرا که با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت اشعار می دارد برجام بخشی از قطعنامه شورای امنیت است و این سند بخشی از اعتبار خود را از قطعنامه شورای امنیت می گیرد پس طبق ماده ۲۵^۲ منشور سازمان ملل متحد این قطعنامه برای همه کشورها الزام آور است و برجام و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت بر یکدیگر تاثیر گذار است. (ملاکریمی، جلالی، ۱۳۹۶: ۶۹) متعاقباً از طرفی اگر برجام را یک معاهده سیاسی بدانیم ضمانت اجرایی سیاسی از حقوقی قوی است. (www.borna news.ir) بنابراین دولت ایالات متحده آمریکا در یازده آذر ماه ۱۳۹۵ در تمدید ۱۰ ساله قانون داماتو (ISA) به عنوان تحریم هایی یک جانبه که اولین بار در سال ۱۹۹۶ با هدف جلوگیری از سرمایه گذاری، صادرات و واردات در بخش نفت، گاز و مشتقات تصویب و در سال ۲۰۰۶ تمدید که می بایست در سال ۲۰۱۶ خاتمه می یافت که این مسئله در بند ۲۶ برجام هم تعهد بر ممانعت از تمدید آن شده بود، مغایر با متن و روح و هدف برجام، اصل حسن نیت در معاهدات و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت است؛ چراکه ماده ۲۵ منشور سازمان ملل متحد تمام اعضای ملل متحد را در مواردی مرتبط با صلح و امنیت بین المللی است، مشمول تعهد به همکاری با تصمیمات شورای امنیت سازمان ملل متحد نموده است و کشورهای عضو ملزم به اجرای تصمیمات مقرر شورای امنیت است. لذا اقدامات تضعیفی از جمله تحریم هایی یک جانبه جدید ایالات متحده آمریکا علیه روابط اقتصادی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران با جهان و خارج از موضوع هسته ای ایران نقض برجام و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت هست و موجب مسئولیت بین المللی طرفین ناقض آن هست. (دلخوش، ۱۳۹۶: ۷۲-۶۶)

---

^۱ این قطعنامه (S/RES/2231) در ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵ در ۷۴۸۸ امین جلسه شورای امنیت با ۱۵ رای موافق تصویب و شش قطعنامه قبلی ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۲ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸)، ۱۹۲۹ (۲۰۱۰) که علیه ایران صادر و منجر به تحریم های وسیع در رابطه با موضوع هسته ای شده بود، ملغی شد.

^۲ اعضای ملل متحد موافقت می نمایند که تصمیمات شورای امنیت را بر طبق این منشور قبول و اجرا نمایند.

نتیجه‌گیری

مسئولیت بین‌المللی یکی از مهمترین و اساسی‌ترین نهادهای حقوقی بین‌المللی محسوب شده و زمانی رخ می‌دهد که یک تعهد بین‌المللی از جانب یکی از تابعان فعال حقوق بین‌الملل نادیده انگاشته و نقض یک تعهد بین‌المللی را به همراه داشته باشد؛ یعنی به عبارتی هر فعل متخلفانه بین‌المللی دولت مستوجب مسئولیت بین‌المللی آن دولت اطلاق شده و بحث مسئولیت بین‌المللی آن‌ها یعنی؛ وارد کننده خسارت پیش می‌آید، در چنین حالتی اگر مسئولیت آن کشور یا دولتی که مرتکب فعل متخلفانه بین‌المللی شده محرز گردد، باید خسارت وارده را جبران نماید. بنابراین کشور ایالات متحده آمریکا با اعمال تحریم‌های اقتصادی یک جانبه که مغایر و خارج از مقررات سازمان ملل متحد، اصول و اهداف منشور سازمان ملل ۱۹۴۵، اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸، کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹، اعلامیه جهانی راجع به تغذیه ۱۹۹۲، ماده ۴ پروتکل (۱) و ماده ۱۴ پروتکل (۲) الحاقی (۱۹۷۷) و قطعنامه‌های شورای امنیت از جمله: ۲۱۳۱ (۱۹۶۵)، ۲۶۲۵ (۱۹۷۰)، ۲۶۲۵ (۱۹۷۰)، ۴۴/۲۱۵ (۱۹۸۹)، ۵۸/۱۹۸ (۲۰۰۳)، ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۶۲/۱۸۳ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸)، ۱۸۸۷ (۲۰۰۹)، ۱۹۲۹ (۲۰۱۰)، ۱۹۸۴ (۲۰۱۱)، ۲۰۴۹ (۲۰۱۲) و موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)، و سازمان تجارت جهانی است، باعث آثار زیانبار بر جامعه و اقشار متفاوت مردم ایران شده که این اقدام نوعی فشار اقتصادی و نقض حقوق بشر تلقی شده که عمده‌تأ کودکان و سالخوردگان جامعه را متأثر می‌نماید، چرا که ایجاد چنین قحطی عملی ممنوع، مغایر با موازین حقوق بین‌الملل کیفری است و دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با استناد به مفاد منشور سازمان ملل متحد، اسناد بین‌المللی، کنوانسیون‌ها، قطعنامه‌ها، اصل مصونیت اموال دولتی، موافقتنامه مقر و عهدنامه‌های اقتصادی و سیاسی از جمله: عهدنامه مودت ۱۹۵۵، بیانیه الجزایر ۱۹۸۰ و تحریم‌های اقتصادی یک جانبه از جمله: تمدید قانون (ISA) ناقض معاهده برجام و قطعنامه ۲۲۳۱ (۲۰۱۵) است که از طریق دیوان بین‌المللی دادگستری لاهه دعوایی را بر علیه دولت ایالات متحده آمریکا طرح و خسارت وارده و تحمیل شده به کشور و ملت ایران را که در اثر ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی صورت گرفته در دیوان احراز و اثبات نمود و با محرز شدن مسئولیت بین‌المللی آن کشور میزان خسارت را از طریق دیوان تعیین و احقاق حق نمود.

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———

منابع:

الف: منابع فارسی

- افتخارچهرمی، گودرز، شهبازی نیا، مرتضی (۱۳۸۳): بررسی قاعده استاپل در حقوق انگلیس و آمریکا، دو فصلنامه- مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، شماره ۳۰.

- ابراهیم گل، علیرضا (۱۳۸۹): مسئولیت بین المللی دولتها، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، چاپ دوم.

- بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۹۴): مصونیت دولتها و سازمان های بین المللی در پرتو تحولات حقوق بین الملل، مجموعه مقالات همایش بین المللی مصونیت در حقوق بین الملل، تهران: انتشارات گنج دانش، چاپ اول.

- بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۸۹): حقوق سازمان های بین المللی، تهران: انتشارات مجد، چاپ اول.

- بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۸۵): تقریرات درسی حقوق بین الملل عمومی، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی.

- برنامه جامع اقدام مشترک بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای گروه ۵+۱ (ایالات متحده آمریکا، انگلستان، فرانسه، آلمان، چین، روسیه و نماینده عالی اتحادیه اروپا در امور خارجی و سیاست های امنیتی (۱۳۹۶).

- بررسی الزام آور بودن برجام از نگاه حقوقدانان در کمیسیون ویژه (۱۳۹۶): قابل دسترس در سایت: www.borna news.ir

- پور باقرانی، حسن (۱۳۸۸): حقوق جزای بین الملل، تهران: انتشارات جنگل، چاپ دوم.

- حلمی، نصرت اله (۱۳۸۹): مسئولیت بین المللی دولت و حمایت سیاسی، تهران: چاپ دوم، انتشارات میزان.

- حیدر قلی زاده، جعفر (۱۳۹۱): استراتژی ایالات متحده آمریکا از اعمال تحریم های همه جانبه بر علیه جمهوری اسلامی ایران و کشور های منطقه از دیدگاه حقوق بین الملل، مجموعه مقالات چهارمین همایش مجازی بین المللی تحولات جدید ایران و جهان، دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین.

_____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵

- حیدر قلی زاده، جعفر (۱۳۹۱): بررسی تحول مفهوم تروریسم در حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مراغه.
- دولت شاه، حجت (۱۳۸۷): منشور سازمان ملل متحد، تهران: چاپ چهارم، انتشارات مجد.
- راجزیل مالرب، آنتونی پ. و (۱۳۸۷): قواعد کاربردی حقوق مخلصات مسلحانه، ترجمه کمیته ملی حقوق بشر دوستانه، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ دوم.
- رضایی، صالح پیش رباط (۱۳۹۶): دسترسی آژانس به مراکز نظامی از منظر حقوق بین‌الملل (با تاکید بر برجام)، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۲۰، شماره ۲.
- رضایی، صالح پیش رباط (۱۳۹۲): حقوق بین‌الملل و عدم مشروعیت حمله و تهدید به حمله مسلحانه علیه تاسیسات هسته‌ای، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۶، شماره ۴.
- رضایی، صالح پیش رباط (۱۳۸۹): مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در پیشگیری زیان‌های ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز، فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۱.
- راعی، مسعود (۱۳۹۳): مسئولیت بین‌المللی دولت در قبال رفتار افراد و گروه‌ها در پرتو رویه قضایی، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ اول.
- زمانی، سیدقاسم، کاظم غریب‌آبادی (۱۳۹۶): تحریم‌ها به مثابه نقض تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در زمینه حمایت از حقوق بشر، فصلنامه حقوق پزشکی، سال ۱۱، شماره ۴۰.
- زهرانی، مصطفی (۱۳۸۷): مبانی نظری تحریم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی: موانع و چالش‌های نفت ایران، مجله بررسی مسائل اقتصادی انرژی، سال ۱، شماره ۲.
- شهبازی، آرامش (۱۳۹۱): اعتبار عهدنامه مودت (۱۹۵۵) و قابلیت استناد به آن در روابط ایران و ایالات متحده آمریکا، دو فصلنامه - مجله حقوقی بین‌المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، سال ۲۸، شماره ۴۴.
- شایگان، فریده (۱۳۸۷): تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت و حقوق بشر، روزنامه ایران، سال ۵، شماره ۱۲۴۴.
- صادقی زیاری، حاتم، بقائی برزآبادی، افسانه (۱۳۹۴): آثار تحریم‌های بین‌المللی هوشمند در چارچوب قطعنامه‌های شورای امنیت با تاکید بر تدارکات در صنعت نفت ایران، دو فصلنامه - مجله حقوقی بین‌المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، شماره ۵۳.

- ♦ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷ ———
- ضیائی بیگدلی، محمد رضا (۱۳۸۷): حقوق بین الملل عمومی، تهران: انتشارات گنج دانش، چاپ سی یکم، (الف).
- ضیائی بیگدلی، محمد رضا و همکاران (۱۳۸۷): آراء و نظرات مشورتی دیوان بین المللی دادگستری، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، (ب).
- ضیائی بیگدلی، محمد رضا (۱۳۸۵): حقوق معاهدات بین المللی، تهران: انتشارات گنج دانش، چاپ اول.
- ضیائی، سید یاسر، محمدی مطلق، علیرضا (۱۳۹۳): تحریم اشخاص از منظر حقوق بین الملل با تاکید بر تحریم برخی اتباع ایرانی، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۸، شماره ۸۸.
- عرفانی، محمود (۱۳۸۹): حقوق تجارت بین الملل، تهران: انتشارات جنگل، چاپ اول.
- فرخی، منصور (۱۳۹۴): تحدید زمان و قلمرو شمول: گامی به سوی انسانی کردن تحریم ها، دو فصلنامه - مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، شماره ۵۳.
- فرخ سیری، منصور (۱۳۸۷): محدودیت های حقوقی شورای امنیت در اعمال تحریم های اقتصادی، دو فصلنامه - مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، سال ۲۵، شماره ۳۹.
- قطعه نامه ۴ مارس ۱۹۹۴ کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد.
- قطعه نامه (S/RES/2231) ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵ شورای امنیت سازمان ملل متحد.
- دلخوش، علیرضا (۱۳۹۶): برجام و پسابرجام از دیدگاه حقوق بین الملل، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۳۱، شماره ۱.
- مقتدر، هوشنگ (۱۳۸۴): حقوق بین الملل عمومی، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه چاپ دهم.
- مافی، همایون (۱۳۸۵): تاملی بر تحریم اقتصادی آمریکا علیه ایران از منظر حقوق بین الملل، پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، سال ۱، شماره ۱.
- ممتاز، جمشید (۱۳۸۷): انطباق تحریم های اقتصادی شورای امنیت با حقوق بشر و حقوق بین الملل بشر دوستانه، فصلنامه حقوق، دوره ۳۸، شماره ۴.
- ممتاز، جمشید، تحریم اقتصادی و حقوق بین الملل عمومی، قابل دسترس در سایت:
<http://www.political.ir>

- _____ مسئولیت بین‌المللی امریکا از اعمال تحریم‌های بر علیه جمهوری اسلامی ایران ۵
- موسوی، فضل اله، موسوی فر، سید حسین (۱۳۹۳)؛ قضیه ابوطالبی در پرتو موافقت نامه مقر و قاعده استابیل، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴.
  - محبی، محسن (۱۳۶۶)؛ بیانیه الجزایر: یک دریچه، یک نگاه، دو فصلنامه - مجله حقوقی بین‌المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، شماره ۲۳.
  - ملاکریمی، امید، محمود، جلالی (۱۳۹۶)؛ ماهیت «برجام» از منظر حقوق بین‌الملل، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، شماره ۱.
  - میرفخرایی، سیدحسین، پیری، صادق (۱۳۹۵)؛ استناد پذیری عهدنامه مودت ۱۹۵۵ درباره تحریم‌های غرب علیه ایران، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۹، شماره ۳۴.
  - یوسفی، مصطفی (۱۳۹۱)؛ اعتبار عهدنامه مودت (۱۹۵۵) میان ایران و آمریکا در حقوق و رویه قضایی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

ب - منابع انگلیسی:

- Cortright, David and Lopez, George A. (1995, summer fall), sanction sara an alternative to military intervention, the flecher forum.
- "Chernobyl Disaster" (1986), Chernobyl Nuclear Catastrophic Accident and Accidents on 25-26 April, in http://en.wikipedia.org/wiki/Chernobyl_disaster, Friday, 9 July 2018.
- Ferri, Ronaldw (1982), The history of the British petrolenum company : combridge university press.
- Gabcikovo- Nagyamaros Project (1997), "Hungary v. Slovakia" Judgment", ICJ rep, 25 September, 17-18.
- Geiss, Robin (2005), "Humanitarian safeguards in Economic sanctions regimes: A call for automatic suspension Clauses, periodic monitoring. And follow-up assessment of long term effects" Harvad human rights journal, vol. 18. spring, at www.law.harvard.edu.
- Kenneth Katzman (2012), Iran Sanctions, Congressional Research Service (USA), 7-5700, RS20871, january, 31, [www. crs. gov](http://www.crs.gov).
- Scsess.htm/<http://www.un.org/Depts/dhl/resguide>.

— فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و سوم، تابستان ۱۳۹۷

- Treaty Of Amity Economic Relations, And Consular Rights Between The United States Of America And Iran, Signed At Tehran, (1955), On 15 August.

- United Nations Convention on Jurisdictional Immunities Of States and Their Property, (2004).

- Joint Comprehensive Plan of Actin (2015), Vienna, 14 July, in http://en.m.wikipedia.org/wiki/joint_Comprehensive_Plan_of_Actin, Friday, 9 July 2018.